

Låssa kyrka

Antikvarisk kontroll vid fasadrenovering av Låssa kyrka, Låssa socken,
Upplands-Bro kommun, Uppland

Eva Wallström

Rapport 2004:14

Omslagsbilden: Låssa kyrka under renovering våren 2002.

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: NN

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Stockholm 2004

Innehåll

Bakgrund	4
Administrativa uppgifter	4
Byggnadshistorik.....	4
Fasadrestaureringen.....	5
Lista på handlingar (läns museets arkiv	6

Fasadrenovering av Låssa kyrka

Bakgrund

Låssa kyrka genomgick en fasadrenovering under våren och sommaren 2002. Länsstyrelsen i Stockholms län gav tillstånd till arbetena i ett beslut daterat 7 dec 2001. Länsmuseet ansvarade för den antikvariska kontrollen.

Länsstyrelsens beslut angav att en murverksdokumentation skulle utföras om kyrkans murverk kom i dagen under arbetena. Så blev också fallet och dokumentationen utfördes av Anders Jonsson, Stockholms läns museum, och är redovisad i en separat rapport nr 2003:35. Eftersom den redovisningen är noggrann och detaljerad avseende kyrkans byggnadshistoria och byggnadsdelar redovisas dessa delar endast kortfattat i denna rapport.

Administrativa uppgifter

Dnr: 2001:109

Länsstyrelsens beslut: 2041-01-32082, 7 dec 2001.

Antikvarisk kontrollant: Eva Wallström, Stockholms läns museum

Beställare: Bro pastorat, Box 37, 197 21 Bro

Byggleddare: Susanne Rosjö, Bjerking Ingenjörbyrå AB, Box 2006, 750 02 Uppsala

Entreprenör: Puts & Plattsättning AB, Anders Drakes, Essingebrog 13, 112 61 Stockholm

Extrainskallad sakkunnig: Ingmar Holmström, Husdoktorn, Reimersholmsg 37, 117 40 Stockholm

Arbetena påbörjades våren 2002.

Slutbesiktning 2002-09-16

Foto: Eva Wallström

Murverksdokumentation: Rapport nr 2003:5, Anders Jonsson, Stockholms läns museum

Kortfattad byggnadshistorik

Låssa kyrka har en jämförelsevis rik historia och det är framförallt eftermedeltida om- och tillbyggnationer givit kyrkan dess nuvarande karaktär. Kyrkobyggnadens äldsta delar anses härstamma från sent 1100-tal eller tidigt 1200-tal och kyrkan har ursprungligen haft en romansk plan med kor smalare än långhuset samt absid. Några århundraden efter det att kyrkan uppförts skall den ha valvslagits och ett vapenhus byggs också vid denna tid framför kyrkans portal i söder. I slutet av 1600-talet rivs det medeltida koret och kyrkobyggnaden omvandlas till en salskyrka med ett kor lika brett som långhuset. I direkt anslutning till det nya koret uppförs samtidigt ett gravkor för släkten Posse och det tidigare vapenhuset inreds till sakristia.

Det utseende som numera dominerar Låssa kyrka är resultatet av arbeten utförda på 1830-talet. Då byggdes kyrkans västtorn i tegel och kyrkan fick den tjocka puts som ger den en stram och rak empirekaraktär. År 1888 genomgår kyrkan en stor interiör restaurering under

ledning av arkitekt Agi Lindegren och i samband därmed övertas familjen Posses gravkor av församlingen. Väggen mellan gravkor och kor rivs och altaret placeras i det gamla gravkoret.

Fasadrenoveringen

Bjerkings ingenjörbyrå AB utförde ett åtgärdsprogram och byggnadsbeskrivning inför fasadarbetena, daterat 2001-06-15. Läns museet fick detta material på remiss från länsstyrelsen och ansåg då att programmet var för schematiskt upplagt.

Bjerkings bedömning var att stora delar av den gamla kalkputsen under den yttre slätputsen behövde tas bort pga dålig vidhäftning. Läns museet betonade i sitt yttrande vikten av att puts med god vidhäftning sparas och att ev nedknackning skedde med handverktyg för att möjliggöra att så mycket puts som möjligt bibehölls. Fasadarbetena var från början orsakade av att ett tunt yttre putsskikt med färglager rasat ned främst på kyrkans södra sida.

Kyrkans puts var till stora delar mycket tjock, upp till 10 cm på sina håll. Orsaken till detta var att man vid 1830-talets ombyggnad ville få en kyrka med ett utseende passande tidens arkitekturideal, en nyklassicistisk stram och rak kyrka med torn. Eftersom det fortfarande är 1830-talets gestaltning som är dominerande i Låssa kyrkas exteriör var det viktigt att värna den tjocka putsen och det strama raka uttrycket.

Bjerkings Ingenjörbyrå, som var bygglidare, kom tillsammans med entreprenören Puts- och Plattsättnings AB, i arbetets inledningsskede fram till att i princip all puts behövde tas ned. Entreprenören uttryckte också tveksamhet avseende möjligheten att kunna återgå till en puts lika tjock som den befintliga. Eftersom dessa slutsatser skulle innebära stora antikvariska konsekvenser i form av förlorad originalputs samt ett annat arkitektoniskt uttryck rådde läns museet församlingen att ta in en expert på puts, ett råd man följde.

Ingmar Holmström, Husdoktor AB, tillkallades för att göra en besiktning och en bedömning av putsen skick. Holmströms slutsats var att putsen till allra största delen kunde behållas. Några mindre partier behövde tas ned och göras om. Putsen på tornet hade överlag dålig vidhäftning och putsades därmed om helt och hållet.

Tornet putsades med Serpos luftkalkbruk. Lagningar i befintlig puts på övriga delar av kyrkan utfördes med luftkalkbruk, 0-3 mm ballast. På långhusets nordvästra hörn nätades en yta ovan ett äldre putslager, för att spara putsen och samtidigt ge vidhäftning för den nya putsen. Den äldre ytan slammades med kalkbruk för att skapa ett glidlager. På nätet lades ett hydrauliskt bruk (3-6 mm ballast), därefter en utstockning med lufthårdnande kalk.

Avfärgning

För att komma fram till vilken kulör kyrkan skulle avfärgas i studerades äldre lager av avfärgningar. En närmare beskrivning ges i murverskrapporten. Den kulör som kunde sättas i samband med kyrkans nuvarande utförande med torn och stram, tjock puts var

en gräddvit avfärgning som troligen hör samman med ombyggnaden på 1830-talet. Vissa spår tyder på att fönstren då hade en gul omfattning. Därefter följer en avfärgning i ljus rosa, troligen från mitten av 1800-talet. Under 1900-talet har kyrkan genomgått fyra exteriöra restaureringar av varierande omfattning som inneburit kc- och cementlagningar och färglager med olika brutna, vita kulörer.

Vid arbetenas igångsättande hade kyrkan en kall kritvit kulör. För att nå fram till en väl avvägd fasadkulör målades flera provytor och resultatet diskuterades med kyrkorådet. Resultatet blev en mjukare vit än tidigare, en kulör som syftar tillbaka på den gräddvita avfärgning som troligen var den kulör kyrkan fick i samband med ombyggnaden på 1830-talet. Kulören: 100 l vatten, 25 kg kalkpasta, 40,0 gram 94 Guldocker, 12,5 gram 920 Oxidgult. Framtagen med hjälp av kulörprover ur "Kalkfärg 90".

Kyrkans långhus avfärgades 7 gånger och tornet och sakristian 6 gånger.

Sockeln avfärgades i en kulör med 8400 g 30 grön umbra, 25 kg kalkpasta, (30:11 i Kalkfärg90).

Lista på handlingar

Länsmuseets remissyttrande, 2001-10-30

Länsstyrelsens beslut, 2001-12-07

Länsmuseets minnesanteckningar 2002-04-08

Länsmuseets kulördokumentation 2002-06-10

Byggmötesprotokoll

Bjerkings åtgärdsprogram och byggnadsbeskrivning, 2001-06-15 (stora avvikelser gjordes från detta)

Mailkorrespondens

Slutbesiktningsprotokoll, Bjerking, 2002-09-06

Slutbesiktning, Länsmuseet, 2002-09-16

Låssa kyrka, murverksdokumentation, Anders Jonsson, Stockholms läns museum, rapport nr 2003:5.